

**BO‘LAJAK QISHLOQ XO‘JALIGI MUTAXASSISLARINI KASBIY
FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH**

Sultanov Yelimbet Qalimbetovich,

*Qoraqalpog‘iston qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar
instituti “Qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalashtirish
va suv xo‘jaligi” fakulteti dekani, pedagogika fanlari
doktori, texnika fanlari nozodi, professor.*

www.sultan60@mail.ru. Тел:91 390 20 09

Annotatsiya: Mazkur maqolada qishloq xo‘jaligi oliy ta‘lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak qishloq xo‘jaligi mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish masalari haqida ma‘lumotlar keltirilgan. Shuningdek, bo‘lajak qishloq xo‘jaligi mutaxassislarini rivojlantirish uchun keng didaktik imkoniyatlarni yaratadigan innovatsion texnologiyalar ta‘lim muassasalarida ta‘lim jarayonini rivojlantirish va takomillashtirishga ta‘siri haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: texnologiya, innovatsiya, virtual texnologiya, kredit-modul, kompetensiya, kasbiy kompetensiya, agropedagogik kompetensiya, modulli ta‘lim, didaktika, ta‘lim muxiti.

Аннотация: В данной статье представлена информация по вопросам совершенствования методики подготовки будущих специалистов сельского хозяйства к профессиональной деятельности на основе компетентностного подхода в сельскохозяйственных вузах. Также обсуждалось влияние инновационных технологий, создающих широкие дидактические возможности для развития будущих специалистов сельского хозяйства, на развитие и совершенствование образовательного процесса в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: технология, инновация, виртуальная технология, кредитный модуль, компетентность, профессиональная компетентность, агропедагогическая компетентность, модульное обучение, дидактика, образовательная среда.

Annotation: This article provides information on improving the methodology for preparing future agricultural specialists for professional activities based on a competency-based approach in agricultural universities. The influence of innovative technologies, which create wide didactic opportunities for the development of future agricultural specialists, on the development and improvement of the educational process in educational institutions was also discussed

Keywords: technology, innovation, virtual technology, credit module, competence, professional competence, agro-pedagogical competence, modular training, didactics, educational environment.

Jahonda axborot va raqamli texnologiyalarning jadal taraqqiyoti jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olmoqda. Bu malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish raqamli iqtisodiyot sharoitida mutaxassislarni kasbiy kompetentligini pedagogik va raqamli texnologiyalar integratsiyasi asosida rivojlantirishni metodikalariga ustuvorlik bermoqda. Yevropa Kengashining “Ta’lim va kadrlarni tayyorlash” dasturi, “Yevropa Kengashi ta’lim va kadrlarni kasbiy tayyorlash sohasidagi Hamkorlik strategiyasi”da mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash sifat ko’rsatkichlarini takomillashtirib borish ko’zda tutilgan. Janubiy Koreyada o’tkazilgan Xalqaro ta’lim forumida 2030 yilgacha qabul qilingan «Incheon declaration» da «ta’lim sifatini baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish, erishilgan natijalarni aniqlash imkonini beruvchi mexanizmlarni amaliyotga joriy etish» [2, 37], fan va ta’lim yutuqlarini o’quv materiallari mazmuniga singdirib borish, professional ta’lim sifatini oshirishga oid tendensiyalarni amaliyotga tatbiq etishga alohida e’tibor berilgan.

O’zbekiston qishloq xo’jaligini rivojlantirishning 2020–2030 yillarga mo’ljallangan strategiyasi “...qishloq xo’jaligini rivojlantirishning muhim ustuvor yo’nalishlarini o’z ichiga olib, xususan, **tarmoq boshqaruvida davlatning ishtirokini qisqartirish va bozor mexanizmlarining rolini kuchaytirish**, tarmoqning investitsion jozibadorligini ta’minlaydigan, malakali mutaxassislar tayyorlashni ko’zda tutadi” [1]. Bu vazifa bo’lajak qishloq xo’jalligi mutaxassislarni kasbiy tayyorlash metodlarini takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish orqali malakali kadrlarni tayyorlashga alohida e’tibor qaratadi. Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida «Ta’lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko’tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo’shadigan, mehnat bozorida o’z o’rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo’lga qo’yish muhim ustivor vazifa sifatida belgilangan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. “Tadqiqotlarda «kasbiy kompetentlik» va uning o’ziga xosligi, ilmiy-nazariy asoslari, kasb ta’limi o’qituvchisining bilim, ko’nikma va malakalarini shakllantirish hamda o’quv-uslubiy ta’minotini yaratish masalalari A.R.Xodjabaev, N.A.Muslimov, Z.K.Ismoilova, H.F.Rashidov, S.Yu.Ashurova, Sh.S.Sharipov, H.Sh.Qodirov, M.B.Urazova va O.A.Quysinovlar tomonidan o’rganilgan.

Xorijiy mamlakatlarda G.Spenser, B.F.Skinner, A.Blum, J.Gilbert, J.Fernandes-Balao, S.Merriam, S.Vilson, R.M. Gagne, D.E. Berlen, S. Jones, P.Black kabi olimlarning tadqiqotlarida ta’limda integratsion jarayonlar, fanlar-aro integratsiya va

integrativ ta'lim natijalarini diagnostika qilish masalalari ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berilgan" [4].

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonida fanlar-aro bog'lanish, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini amalga oshirish, rivojlantirish va rivojlanish qonuniyatlari va tendensiyalari, pedagoglarning kompetensiyaviy yondashuvi asosida kasbiy, pedagogik kompetensiyasi nazariy, konseptual va texnologik asoslari muayyan daraja o'rganilgan. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarining bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish, o'quv-uslubiy ta'minoti hamda ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish va amalga tadbiiq etish zarurligi tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. AQSh, Yevropa va O'zbekistondagi agrar sohasi oliy ta'lim muassasalari talablarni qiyosiy tahlil qilish orqali bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislariga qo'yiladigan zamonaviy ijtimoiy va kasbiy talablarni yangilaydi, bu esa bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislarini kasbiy tayyorlash tendensiyalarini aniqlash imkonini berdi.

AQShda bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislariga ma'lum talablar birinchi o'ringa qo'yiladi: odamlarning ijtimoiy oqibatlari va ekologik xavfsizligini hisobga olgan holda murakkab qishloq xo'jaligi mutaxassislari muammolari yechimini loyihalash kompetensiyasi; individual a'zolar bilan jamoada ishlash kompetensiyasi, kasbiy muammolarni hal qilish uchun hamkasblar guruhi; hamkorlar va hamkasblar bilan professional qishloq xo'jaligi mutaxassislari kasbiy faoliyati jarayonida o'zaro munosabatda bo'lish kompetensiyasi; muloqot qilish, boshqalarni tushunish, boshqalarning fikrini hisobga olish, ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish va h.k.

Yevropada bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislariga faoliyati davomida quyidagi talablar qo'yiladi: qishloq xo'jaligi mutaxassislari muammolarini hal qilish uchun ijodiy g'oyalarni ishlab chiqish kompetensiyasi; inson hayoti uchun xavfsiz muhit yaratishda qishloq xo'jaligi mutaxassislari tafakkuridan foydalanishi; professional qishloq xo'jaligi mutaxassislari agrar sohasi muammolarini hal qilishning yangi shakllari va usullarini ishlab chiqishga tayyorligi; maqsadlar va ularga erishish uchun strategiyalarni ishlab chiqish kompetensiyasi; kasbiy jihatdan muhim shaxsiy fazilatlariga ega bo'lishi: aqliy, aloqa, motivatsion va boshqalar.

O'zbekistonda bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislariga quyidagi talablar quyiladi: fanlararo bilimlarni to'plash kompetensiyasi; kompyuter texnologiyalari va boshqa aloqa va axborot vositalaridan, shu jumladan telekommunikatsiya tarmoqlaridan foydalanish kompetensiyasi; professional qishloq xo'jaligi mutaxassislari muammolarini ijodiy hal qilish kompetensiyasi; hayot davomida o'rganish kompetensiyasi. Bugungi kunda zamonaviy virtual texnologiyalari asosida kasbiy muammolarni har tomonlama hal eta oladigan bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislariga mehnat bozorida talab ortib bormoqda.

“Mehnat dunyosidagi yangi sharoitlar, - deyiladi YuNESKOning siyosiy hujjatida, -oliy ta’limdagi o’qitish va kadrlar tayyorlash maqsadlariga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Shunchaki ta’lim dasturi mazmunini kengaytirish va talabalarning ish yukini oshirish real yechim bo’lishi dargumon. Shuning uchun talabalarning intellektual qobiliyatini rivojlantiradigan, texnik, iqtisodiy va madaniy o’zgarishlar va xilma-xillikka oqilona yondashishga, tashabbuskorlik, tadbirkorlik va moslashuvchanlik kabi fazilatlarni egallashga imkon beradigan, shuningdek, ularni qo’llanishni shakllantiradigan fanlarga ustunlik berish kerakligi ta’kidlanadi”.

Dissertatsiya ishida ushbu talablar bo’lajak qishloq xo’jaligi mutaxassislarini kasbiy tayyorlashni belgilab berishi va uning maqsad va mazmunini, texnologik va ishlash xususiyatlarini o’zgartirishi ta’kidlandi. Tadqiqot ishida virtual (grafik vizualizatsiya va 3D-model) texnologiyalaridan foydalangan holda bo’lajak qishloq xo’jaligi mutaxassislari kasbiy faoliyatga tayyorlashning virtual (grafik vizualizatsiya va 3D-model) texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan va talabalarga ulanish sinergiyasi nazariyasiga ko’ra, nafaqat iste’mol qilish, balki axborot maydoniga ulanish jarayoni orqali yangilanadigan yangi bilimlarni yaratish hisoblanadi.

Virtual (grafik vizualizatsiya va 3D-model) texnologiyalaridan foydalangan holda bo’lajak qishloq xo’jaligi mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida «Qishloq xo’jaligini mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish» majburiy fanini o’rganishga alohida e’tibor berilishi kerak, chunki ular bo’lajak qishloq xo’jaligi mutaxassislari kasbiy faoliyatini tashkil etish uchun zarur bo’lgan fundamental bilim, ko’nikma va malakalarni yaki bo’lajak qishloq xo’jaligi mutaxassislari kasbiy tayyorlash natijasi, qishloq xo’jaligi sohasi-agropedagogik kompetensiyasini shakllantiradi.

Qishloq xo’jaligi mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish zaruriyati jamiyat taraqqiyotining ob’ektiv natijasi sifatida kompetensiyaga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan ko’rib chiqildi.

Shu asosda bo’lajak qishloq xo’jaligi mutaxassislarining majburiy fanlarini o’rganishda kasbiy kompetensiyasini shakllantirish xususiyatlari o’rganildi, uning kasbiy faoliyatiga qo’yiladigan zamonaviy talablarni hisobga olgan holda bo’lajak qishloq xo’jaligi mutaxassislarining agropedagogik kompetensiyasi tarkibi aniqlandi, uning funksional komponentlari va uni shakllantirish orqali psixologik-pedagogik sharoitlar tavsiflandi.

Pedagoglarning kasbiy va pedagogik kompetensiyasini shakllantirish va takomillashtirish jarayoniga ta’sir etuvchi asosiy omillar va shart-sharoitlardan biri bu oliy ta’lim muassasasidagi ta’lim muhitidir.

Ta’lim muhiti-bu bo’lajak qishloq xo’jaligi mutaxassisining kasbiy rivojlanishining yuqori darajasiga erishish uchun foydalanishi mumkin bo’lgan resurs,

lekin mohiyatiga ko‘ra, bular bilan o‘zaro munosabatda bo‘lish orqali yuqori natijaga erishish mumkin bo‘lgan shartlardir.

Kompetensiya-bu shaxsning shaxsiy xususiyati, muayyan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va ko‘nikmalar yig‘indisi sifatida shaxsning turli vazifalarni bajarish qobiliyati [3].

Kasbiy kompetensiya-bu muvaffaqiyatli pedagogik faoliyat uchun zarur bo‘lgan kasbiy va shaxsiy fazilatlar majmui. Pedagogik faoliyatni, pedagogik muloqotni yetarlicha yuqori darajada amalga oshiradigan, rivojlanish va ta‘limda izchil yuqori natijalarga erishadigan bo‘lajak qishloq xo‘jaligi mutaxassislarini kasbiy malakali deb atash mumkin.

Agropedagogik kompetensiya-har bir bo‘lajak qishloq xo‘jaligi mutaxassislarining kasbiy faoliyatining muhim tarkibiy qismidir. Bu ta‘lim vositalari va metodlarini, talaba va o‘qituvchi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar shakllarini tanlash bilan bog‘liq, bundan tashqari, agropedagogik kompetensiya talabalarda asosiy kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi [5].

Kompetensiyaga asoslangan ta‘lim sharoitida kasbiy bilim, ko‘nikmalarni o‘zlashtirish va aktuallashtirish, ma‘noni shakllantiruvchi kasbiy motivlarni shakllantirish, kasbiy muhim fazilatlarni, kasbiy fikrlashni rivojlantirish, shuningdek, kompetensiyani amalga oshirishni hissiy va irodaviy tartibga solish amalga oshiriladi.

Kompetensiyaga asoslangan vaziyatlarni loyihalash pedagogik tamoyillar tizimiga asoslanadi:

- ta‘lim va tarbiyaning birligi tamoyili;
- fanning ta‘lim faoliyatida izchil modellashtirish prinsipi va kelajakdagi kasbiy faoliyatning ijtimoiy konteksti;
- talabaning ta‘lim faoliyatiga shaxsan jalb etilishini psixologik- pedagogik qo‘llab-quvvatlash tamoyili;
- o‘qituvchi va talabalarining birgalikdagi ishlab chiqarish faoliyatining etakchi roli prinsipi, muloqotning dialogik turi;
- ta‘lim mazmunining qadriyat jihatlarini yangilash tamoyili;
- kasbiy joylashuv tamoyili;
- talabaning kasbiy o‘zini-o‘zi anglashini shakllantirish tamoyili.

Yetakchi funksional imkoniyatlarga qarab, kasbiy kompetensiyani shakllantirish holatlarini shartli ravishda quyidagi turlarga bo‘lish mumkin:

- kasbiy faoliyat motivlarini shakllantirish holatlari;
- kasbiy bilimlarni shakllantirish holatlari;
- kasbiy qadriyat munosabatlarini, kasbiy etikani shakllantirish holatlari;
- kasbiy muhim sifatlarni shakllantirish holatlari;
- kasbiy kompetensiya va malakalarni shakllantirish holatlari;

- vakolatlarni amalga oshirish mexanizmlarini shakllantirish holatlari, kompetensiyaning namoyon bo'lish holatlari.

Shakllanayotgan agropedagogik kompetensiya turiga qarab, kasbiy-pudjet va ijtimoiy-psixologik kompetensiyani, umumiy kompetensiyani va maxsus kompetensiyani shakllantirish holatlarini ajratildi.

Virtual (grafik vizualizatsiya va 3D-model) texnologiyalardan foydalangan holda talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida majburiy fanlarni o'rganishga alohida e'tibor berilishi kerak, chunki ular bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislari faoliyatini tashkil etish uchun zarur bo'lgan fundamental bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi [6].

Xulosa va takliflar. Taqdiqot natijalarining ilmiy ahamiyati kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislari kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasining «kompetensiya» tushunchasining tuzilmaviy va mazmunining chuqurlashtirilishi; virtual (grafik vizualizatsiya va 3D-model) texnologiyasi asosida mutaxassislari kasbiy faoliyatga tayyorlashning tashkiliy-funksional komponentlari mazmunini motivatsion-maqсадli, metodologik yondashuvlar asosida, virtual (grafik vizualizatsiya va 3D-model) texnologiyasi misolida kompetensiyali yondashuv asosida bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislari kasbiy tayyorgarlik modelining takomillashtirilganligi va bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislari kompetensiyaviy yondashuv asosida kasbiy faoliyatga tayyorlashning axborot-didaktik ta'minoti ta'lim va ishlab chiqarishning o'z-aro integratsiyasini rivojlantirishdagi metodologik yondashuvlar hamda kasbiy faoliyatga tayyorlashning tashkiliy-funksional komponentlari mazmuni motivatsion-maqсадli, metodologik yondashuvlar asosida ishlab chiqilganligi bilan izohlanadi.

Ilmiy ish natijalarining amaliy ahamiyati taklif etilgan texnologiya, model, yaratilgan dasturiy mahsulot, ya'ni o'qitishning zamonaviy didaktik vositalaridan qishloq xo'jaligi oliy ta'lim muassasalarida ta'limning sifati va samaradorligini oshirish, ta'lim jarayonlarini tizimli-faoliyatli yondashuv asosida tashkil etish, o'quv reja va dasturlarini takomillashtirish, bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish hamda kasb ta'limini rivojlantirishda, oliy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha me'yoriy-huquqiy hujjatlar va chora-tadbirlar dasturlarini tayyorlashda, kasb ta'limi mazmuni va sifatiga qo'yiladigan malaka talablarini ishlab chiqishda, virtual (grafik vizualizatsiya va 3D-model) texnologiyasiga asoslangan ta'lim mashg'ulotlarni tashkil etishda, talabalarni oliy ta'lim muassasasida va bitirganidan keyin ishlab chiqarish korxonalaridagi kasbiy faoliyati samaradorligini oshirishda foydalanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 23.10.2019 yildagi “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020 — 2030 yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PF-5853-son Farmoni.
2. Incheon declaration // Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015. Incheon, Republic of Korea). – 48 p.
3. Muslimov N.A. Bo‘lajak kasb ta‘limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish.// Monografiya. – T.: Fan, 2004. 126 b.
4. Султанов Ye.K., Совершенствование методики профессиональной подготовки будущих специалистов аграрного комплекса. Касб-хунар таълими илимий-услубий, амалий, маърифий журнали. Тошкент. 2022. №2. 84-89 бетлар.
5. Sultanov Ye.K., Agrar sohasi oliy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilarining agropedagogik kompetensiyasi. Kasb-hunar ta‘limi ilimiy-uslubiy, amaliy, ma‘rifiy jurnali. Toshkent. 2023. 1-son. 203-207 betlar.
6. Sultanov Ye.K., 3D texnologiyasi asosida «Qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish» fanini o‘qitishning metodikasini takomillashtirish. Xalq ta‘limi. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligining ilmi-metodik jurnali. Toshkent. 2022 yil. №2. ISSN 2181-7839. 76-80 b.